

Karışık Dilli Eserlere Genel Bir Bakış

Tunahan ÖZDAĞ

سوزنی یوردکی ای ادب کت
سوزنی یوردکی ای ادب کت
کت لیکن افاقد استیلا

sewünçin yörügli iy edgü yigit,
sözümni yawa kılma könglün eşit.
katıgılan yangılma könilik yolın,
yigitlik yawa kılma aşgın alın.

*Ey sevinçle yaşayan iyi genç,
sözümü yabana atma, gönülden dinle.
Gayret et yanılma, doğruluk yolunu tut.
Gençliği boşa geçirme, faydasını al.
(Kutadgu Bilig)*

Türkçe, yüzyıllar boyunca farklı coğrafyalarda, farklı ses özellikleriyle konuşulmuş ve yazılmıştır. Binlerce kilometrekarelik alanda milyonlarca kişi tarafından konuşulan ve yazılan bu dil, arkasında araştırmacılar tarafından aydınlatılmaya muhtaç birçok durum bırakmıştır. Tarihin Türkçeden söz etmeye başladığı anlardan günümüze kadar gelen sürecin oldukça fazla tartışılan konularından birisi de karışık dilli eserler meselesidir. Türklük bilimi çalışmalarında “karışık dilli” ifadesi, Anadolu’da yazıldığı düşünülen, hem Doğu Türkçesinden hem de Batı Türkçesinden unsurlar taşıyan eserlerin dili için kullanılan bir kavramdır. (Güneş, 2015: 610)

Türk tarihinde 13.yüzyıl oldukça hareketli geçmiştir. Doğuda Moğol akınları, batıda Haçlı seferleri Harezmi bölgesinin hareketlenmesinde etkili olmuş, bu hareketlilik sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel hayata da yansımıştır. Bu yansımaya kendisini, 13.yüzyılda yazılan eserlerin az sayıda olması ya da savaşlar ve karışıklık sebebiyle eserlerin yok oluşu şeklinde gösterir. İşte bu az sayıda yazılan eserler arasında hem Doğu Türkçesi hem de Batı Türkçesi özelliklerini bünyelerinde taşıyan eserlere “karışık dilli eserler” adı verilmiştir (Cin,2011: 55).

Doğu Türkçesinde “bol-” şeklinde söylenen fiil, Batı Türkçesinde “ol-” olarak aynı eserde, hatta aynı sayfada yer alabiliyordu. Birtakım dilbilimci-

ler bu durumdan yola çıkarak söz konusu dönemi “olga-bolga sorunu” olarak da adlandırmaktadır. Olga-bolga dilinin ortaya çıkışı ile ilgili bugüne kadar iki görüş öne sürülmüştür: Bunlardan birincisi, diğer Türk boyları gibi Oğuzların da müşterek Orta Asya Türkçesinin tesir sahasında olmasıdır. R. Rahmeti Arat’ın ilk önce ortaya attığı bu görüşe göre, yerli şiveler merkezden uzaklaştıkça müşterek Orta Asya Türkçesinin etki alanı azalmış ve yavaş yavaş kendi şivelerini esas alan bağımsız bir edebî dil oluşturmaya başlamışlardır. Ama ne var ki, bunda tam başarı elde edememişler, yazdıkları eserlerde büyük ölçüde kendi şivelerinin özelliklerini göstermekle birlikte müşterek Orta Asya Türkçesi yazı geleneğine de zaman zaman uymuşlardır. (Sarıca, 1994: 124) Reşid Rahmeti Arat, Mecdut Mansuroğlu, Saadetin Buluç, Muharrem Ergin, Zeynep Korkmaz, Gerhard Doerfer, Mustafa Canpolat gibi araştırmacılar karışık dil özelliklerinden hareketle Oğuzcaya dayalı Batı Türk yazı dilinin oluşumunun 11. yüzyıla kadar gittiğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşe göre karışık dilli eserler Eski Türkçeden Batı Türkçesine geçiş döneminin eserleridir (Sarı, 2010: 600). Bu eserlerin “geçiş devri”ni temsil ettiğini öne sürenlere göre Eski Türkçe ile Oğuzca, geçiş döneminde temellenen bağlarla birbirlerine bağlıdır.

Fakat bazı araştırmacılar bu “karışık dilli” eserlerin bir geçiş dönemini temsil etmediğini, bu eserlerin sadece onu ortaya koyan kişinin üslubundan dolayı hem Doğu Türkçesi hem de Batı Türkçesi özelliklerini gösterdiğini savunmuşlardır.

Şinasi Tekin olga-bolga dilinin ortaya çıkışını, Orta Asya’dan Anadolu’ya gelen bilgin ve şairlerin Oğuzca konuşan halka eserlerinde doğrudan doğruya Orta Asya Türkçesiyle hitap edemedikleri gibi Oğuzca’yı da pürüzsüz öğrenememelerine ve dolayısıyla isteyerek veya istemeyerek, bilerek veya bilmeyerek birbirini tutmayan ayrı şive özelliklerini eserlerinde yan yana kullanmak zorunda kalmalarına bağlamıştır. Şinasi Tekin, “olga-bolga” özellikleri bulduran eserlerin geçiş dönemi eserleri olarak değerlendirilmesine itiraz etmiş, bu görüşleri eleştirmiştir. Oğuz yazı dilinin Eski Türkçeden aşamalı olarak ayrılmasını kabul etmeyen Tekin, Orta Asya Türk yazı dilinin Anadolu’ya etkisinin, tek tük kişiler aracılığıyla olduğunu ileri sürmüştür. Bu etkinin de sadece onu getiren ve Anadolu yöresine yerleşen Orta Asyalı yazarın kendi eserlerine inhisar ettiğini, kendi dışını, çevresini etkileyemediğini belirtmiştir (Tekin 1974: 69).

Tekin, Anadolu'da az da olsa "karışık dilli" metinlerin bulunmasını şahsi bir tesir olarak görmüş, siyasi ve ticari maksatlarla 12. yüzyılın sonu ile 13. yüzyılın başlarında Türkistan'dan Anadolu'ya gelen din adamı, sûfi ve şeyhlerin Anadolu halkı için Oğuzca kaleme aldıkları eserlerine, kendi ana dilleri olan Orta Asya Türkçesinin özelliklerini bilerek ya da bilmeyerek dâhil etmesiyle açıklamıştır. Oğuz şivesine aykırı özellikler taşıyan Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin dili, Eski Türk yazı dilinin etkisi veya kalıntısıyla ilgili değildir. Yani bu özellikler genel değil özeldir; tek tek kişilerindir (Tekin 1974: 70).

Ahmet Bican Ercilasun da tıpkı Şinasi Tekin gibi, söz konusu dönemde karışık dil özellikleri ile ortaya konulmuş metinlerin "geçiş dönemi" olarak adlandırılması görüşüne katılmamıştır. Ercilasun, karışık dilli eserlerin içinde 11. ve 12. yüzyıllarda, hatta 13. yüzyılın başında yazıldığı kesin olarak bilinen hiçbir eserin olmadığını ifade etmiş ve bu eserlerin 13. ve 14. yüzyılda yazıldığını, yazarların Orta Asya'daki edebî dili bilen kimseler olduğunu, eserlerini bildikleri edebî dilde yazdıklarını, fakat zaman zaman Oğuzca özellikleri de eserlerine kattıklarını, daha büyük ihtimalle Oğuzca özelliklerin müstensihlere ait olduğunu belirtmiştir. Ercilasun'a göre 15. yüzyılda Muhammed bin Baydur'un kullandığı "olga-bolga" tabiri, karışık dili değil, Doğu Türkçesini anlatmak için kullanılmıştır (Ercilasun 2009: 437).

Leylâ Karahan söz konusu eserlerin geçiş dönemi başlığı altında kabul edilmesinin geçmişte yaygın bir görüş olmasıyla birlikte artık yavaş yavaş terk edildiğini belirtmiştir.

Karışık dilli adı verilen ve telif tarihi, telif yeri bilinmeyen bazı eserler, Oğuzca dışı özellikler taşımalarından dolayı Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi arasında geçiş dönemi eserleri kabul edilmiş ve bu kabul, Oğuzcanın yazı dili olarak Anadolu dışında teşekkül etmeye başladığı şeklindeki bir görüşü de beraberinde getirmiştir (bkz. Mansuroğlu 1951; Arat 1960; Korkmaz 2007; Canpolat 1967). Ancak bu görüş, yeni çalışmalarla önemini kaybetmiş gibi görünmektedir. Karışık dilli eserlerin en eskilerinden biri, Behcetü'l-Hadaik'tir. 1303 istinsah tarihli Bursa nüshası, eserin telif tarihini en az 13. yüzyıla götürüyor. Canpolat, TDAY-Belleten 1967'deki makalesinde eserin bir geçiş dönemi eseri olduğunu ileri sürmüştü (1967: 174). Bu tür eserler sadece 13. yüzyılda görülseydi, bu görüş ikna edi-

ci olabilirdi. Ancak aynı nitelikteki eserlerin, daha sonraki yüzyıllarda da görülmesi, bu düşüncüyü zayıflatmaktadır. Nitekim Canpolat 1995 yılında yazdığı makalede ilk görüşünden vazgeçmiş, eserin Eski Anadolu Türkçesinin yazı dili olarak teşekkülü sırasında ana dili Kıpçakça olan, ama Oğuzca'yı da iyi bilen biri tarafından Mısır Kıpçakçasından aktarıldığı (Canpolat 1995: 52) sonucuna ulaşmıştır (Karahan, 2013: 220).

Anadolu'daki yazı dilinin oluşumu hususunda yaygın olarak tartışılan bu iki görüşün dışından farklı tahminler de öne sürülmüştür.

Bize göre olga-bolga sorununun ortaya çıkışı, yalnız bu sebeplerin etkisiyle mümkün görünmemektedir. Bunların yanı sıra Anadolu'da İslam'dan önce de var olan Türklerin karışık bir dile sahip olabileceğini tahmin edebiliriz. Bilindiği gibi Anadolu'ya Bizanslılardan bugüne kadar – ki, bugün hâlâ ülkemize türlü sebeplerle muhtelif Türk boylarına mensup soydaşlarımız gelmektedir.- çeşitli yollarla Türklerin geldiği vâkidir. Bizans tarihlerinde Kumanların, Peçeneklerin, Uygurların ve Uzların (Oğuzların) Anadolu, Makedonya ve Trakya'ya iskân edildiği anlatılmaktadır. Yine Malazgirt Savaşında ilk önceleri Bizans saflarında savaşan, fakat daha sonra Selçukluların tarafına geçen Peçenekler, Anadolu'da sadece Oğuz Türklerinin var olduğu genel kanaatini hükümsüz kılar.

Biz burada olga-bolga meselesine değinirken yalnız Selçuklulardan sonra gelen ve Doğu Türkçesini telaffuz eden kişilerin etkisini görmüyoruz. Bugün için izâhı çok sarîh olmamakla birlikte Anadolu'da bilinen veya bilinmeyen çağlarda ikamet eden değişik Türk boylarının da karışık bir dil yapısına sahip olabileceğine işaret ediyoruz. Fakat yukarıda dediğimiz gibi bu etki, Oğuz çoğunluğundaki bir coğrafi sahada fazla sürmemiştir, izleri sadece ağızlarda devam edegelmiştir. (Sarica, 1994: 126)

Görüldüğü üzere "karışık dilli eserler" ifadesinin etrafında dönen bu tartışmalar; gerek tarihsel bilgi ve belgelere erişilememesi, gerekse de elimizde bulunan belgelerin tarihteki konununun belirlenmemesi nedeniyle kesin sonuca ulaştırılamamıştır. Bu bağlamda söz konusu tartışmalara konu olan eserlerin bazılarında da bahsetmek gerekmektedir.

Behcetü'l-Hadâyık: Behcetü'l-Hadâyık'ın dil özelliklerini bütünüyle muhafaza eden nüshası Buluç ve Ertaylan tarafından 1945 yılında Bursa'da Orhan Kütüphanesinde bulunmuştur. Muharrem Ergin; Behcetü'l-Hadâyık ve birlikte ele aldığı Şerhü'l-Menâr adlı eserlerden şu şekilde bahsetmiş bu eserlerin önemini vurgulamıştır: *Bu devrenin ilk metinleri olarak ele geçen bu iki eser işlendikten sonra bu karanlık devreyi geniş ölçüde aydınlatacaktır. Onun için bu iki eserin ortaya çıkmasına Türkolojide son zamanların en büyük keşfi, belki de Divânu Lügâti't-Türk'ten sonraki en önemli keşfi olarak bakmak yanlış olmaz (Ergin, 1959: 137)*

Marzubân-nâme Tercümesi: Kelile ve Dimne, Bahtiyar-nâme, Tütî-nâme, Binbir Gece Hikâyeleri gibi kıssadan hisse özelliği taşıyan mensur hikâye ve masallara dayanan eserlerdendir. Ahlâkî nitelikteki bu eserin Kelile Dimne ile birleşen yanı konusu bakımından aynı nitelikteki hayvan hikâyelerine dayanmış olmasıdır. (Soydan, 2013: 2244)

Kıssa-yı Yûsuf: Türk edebiyatında ilk Kıssa-yı Yûsuf hikâyesi Ali'ye ait olmakla birlikte, mesnevî nazım şekliyle ve aruzun fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün kalıbıyla yazılan ilk eser Şeyyad Hamza'nın eseridir. Ahmet Caferoğlu, Ali'nin Kıssa-yı Yûsuf'unu müşterek Orta Asya Türkçesinin en karışık şive ile yazılan eseri olduğunu belirterek, Harezmi sahasının Oğuzlarla meskûn bir yerinde yazılmış olabileceğini öne sürmektedir (Caferoğlu, 2011: 65).

Kitâb-ı Gunyâ: Kitâb-ı Gunyâ, bölümler halinde hazırlanmış, yazarı belli olmayan, dil bakımından Oğuz ve Kıpçak Türkçesi özellikleri gösteren, büyük bir olasılıkla XIV. asrın ikinci yarısında tercüme edilmiş bir ilm-i hâl kitabıdır. Eserin sonundaki tarih (781/1378) muhtemelen tercüme tarihidir. Yer yer âyet ve hadislerle süslenmiş, din kültürü açısından başta İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin görüşleri olmak üzere, İmâm-Şâfiî, İmâm-ı Muhammed, İmam-ı Yûsuf ve İmâm-ı Züfer'in görüşlerine de yer veren bir İslâm fıkıhıdır. (Soydan, 2013: 2245)

Kitâb-ı Güzîde: Ebu Nasr bin Tahir Bin Muhammed es-Sarahlî adlı bir din bilgini tarafından kaleme alınmış ve Mehmed bin Bâli tarafından XIV. yüzyılda Anadolu Türkçesine aktarılmıştır. Mehmed bin Bâli hakkında XIV. yüzyılda Anadolu'da yaşamış bir Türk bilgini olmasının dışında bir

bilgi bulunmamaktadır. (Erdem, 1992: 5) Bu eser Türk milletinin dini bilgisini geliştirmek amacıyla yazılmıştır. (Sarica, 1994: 129)

Bahsi geçen eserler dışında elimizde bulunmayan, kaybolmuş yahut çalışmamıza dahil edilmeyen eserler de bulunmaktadır. (Bu eserler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Caferoğlu – Türk Dili Tarihi 2 , 1974., Güner Gülsevin, Erdoğan Boz - Eski Anadolu Türkçesi, 2013.)

Son olarak “karışık dilli eserler” adıyla anılan eserleri içerisinde barındıran Eski Anadolu Türkçesi devrinden bahsetmek istiyoruz.

Eski Anadolu Türkçesi yabancı unsurlar bakımından Batı Türkçesinin en temiz devridir. Bu devirde Türkçeye Arapça ve Farsça unsurlar girmeye başlamıştır. Fakat bu unsurlar kesifliğini yavaş yavaş artırmış ve ancak devrenin sonlarında geniş bir istila başlangıcı halini alarak Osmanlı Türkçesinin doğuşunu hazırlamıştır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen Arapça ve Farsça kelimeler henüz çok fazla olmadığı gibi devrenin sonlarına doğru artan terkipler de henüz açık ve basit bir durumdadır. Yabancı unsurlar bakımından bu devirde manzum ve mensur metinler arasında da oldukça fark vardır. Gittikçe artan yabancı kelime ve terkipler daha çok nazım dilinde görülür. Nesir dili ise çok temiz ve duru bir Türkçe olarak devrenin sonunda bile Arapça ve Farsça kelimeler ve bilhassa terkiplerden mümkün olduğu kadar uzak kalmıştır (Ergin, 1972: 16).

Bu dönemde ortaya konulan eserler; ister geçiş dönemi eserleri olarak ele alınsın, ister önceki ve sonraki dönemlerden bağımsız müstakil eserler olarak ele alınsın, Türk diline ve Türk kültürüne çok büyük katkılar yapmışlardır. Tartışma konularından bağımsız olarak, söz konusu eserleri Türk dili ve Türk kültürüne sağladığı faydalar bağlamında ele almak, köklü bir Türk dili ve Türk kültürü inşasında temel taşları olarak kabul etmek gerekmektedir.

Umuyoruz ki Türkçe -yabancı unsurlardan arınmış bir şekilde- tarihin her sayfasında olduğu gibi gelecekte de varlığını sürdürmeye devam edecektir.

KAYNAKLAR

- CAFEROĞLU, Ahmet. (2011). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, TDK yay. Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet. (1974). Türk Dili Tarihi 2. Baskı Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- CİN, Ali. (2011). Türk Edebiyatının İlk Yûsuf Ve Züleyhâ Hikâyesi Ali'nin "Kıssa-Yı Yûsuf'u, TDK Yay. Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican. (2009). Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERDEM, Melek. (1992). Kitâb-ı Güzide (76 a – 134 a) İnceleme – Metin – Sözlük, Yüksek Lisans Tezi, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERGİN, Muharrem. (1959). "Türkoloji Bölüm Çalışmaları 1". İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IX: 119-149.
- ERGİN, Muharrem. (1972). Türk Dilbilgisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- GÜLSEVİN, Gürer, BOZ, Erdoğan. (2013). Eski Anadolu Türkçesi. Gazi Kitabevi
- GÜNEŞ, İsmail. (2015). Kitâb-ı Ata-Dede'deki Karışık Dil Özellikleri, / Mixed Language Properties In Kitâb-ı Ata-Dede", Turkish Studies, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı).
- KARAHAN, Leylâ. (2013). Oğuzcanın Anadolu'da Yazı Dili Olma Sürecine Dair Düşünceler, Âşık Paşa Ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu, 1-2 Kasım 2013, Kırşehir, S. 219-228
- ÖZTÜRK, Erol. (2017). Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- SARICA, Bedri. (1994). Olga-Bolga Sorunu ve Yeni Bir Kitâb-ı Güzide Nüshası Üzerine, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğt. Fak. Dergisi Cilt:1 Sayı:1
- SOYDAN, Serpil. (2013). Karışık Dilli Eserlerin Söz Varlıklarından Edatlara Bir Bakış, Turkish Studies.

